

Kehitysmaiden velkaongelmat

Politiikan ja talouden vuorovaikutus

Kevät 2003

Tuulia Nopanen

Heidi Pekkola

Terhi Perkola

Annamari Puhakka

Sisällys

1	MIKÄ ON KEHITYSMAA?	3
2	VELKAANTUMISEN HISTORIAA	5
3	KEHITYSMAIDEN VELKOJAT	10
3.1	VIENTILUOTOT JA VELKAANTUMINEN	13
4	KEHITETTYJÄ KEINOJA VELKAONGELMAAN	14
4.1	HIPC-VELANVÄHENNYSOHJELMA	14
4.2	JUBILEE 2000	15
5	KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMA JA SUOMI	20
5.1	SUOMEN VIENTILUOTTOJEN PERIAATTEET	21
6	AFRIKKA	21
6.1	AFRIKAN VALTIOIDEN VELKAKIERRE: ESIMERKKINÄ GHANA	25
7	KEHITYSMAIDEN VELKAONGELMAT AASIAN ALUEELLA	28
7.1	INDONESIAN TAPAUS	29
	LOPUKSI	30
	LÄHTEET:	31

JOHDANTO

Kehitysmaat – maailman köyhimmät mutta samalla myös väkirikkaimmat valtiot – painivat yhä vaikeammiksi käyvien taloudellisten ongelmien kanssa. Kehitysmaat edustavat vain pientä osaa maailman taloudellisesta ja poliittisesta voimasta, mutta kehittyneiden maiden on silti syytä muistaa että ne eivät ole maapallollamme yksin. Köyhien maiden ongelmat kostahtavat todennäköisesti jotain kautta kaikille maille esimerkiksi ympäristöongelmina tai pakolaiskriiseinä. Valtavat ulkomaanvelat, joiden korkojen ja korkojen maksuun otettujen lainojenkin kanssa kehitysmailla on maksuvaikeuksia, pitkälti estävät taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen köyhissä maissa. On paradoksaalista, että kehitysmaat maksamat samoille maille, joilta ne saavat kehitysapua, arvioiden mukaan noin yhdeksän kertaa kehitysapuna saamaansa summaa enemmän velkaa.

Miten kehitysmaat ovat joutuneet näin vaikeaan velkakierteeseen? Ovatko syyt kehitysmaissa itsessään, vai rikkaissa länsimaissa? Pyrimme selvittämään kehitysmaiden velkaantumisen syitä ja taustoja tässä ryhmätyössä. Tarkastelemme tilannetta sekä yleisesti että Afrikan ja Aasian erikoisnäkökulmista. Molemmista maanosista tarkastelun kohteena on myös yksi esimerkkivaltio. Tutkimme myös, mitä tapahtui aiemmin voimakkaasti julkisuudessa olleelle Jubilee 2000 -kampanjalle, joka ajoi kehitysmaiden velkojen anteeksiantamista. Saiko kampanja aikaan konkreettisia muutoksia vai unohtivatko länsimaat kehitysmaiden velkaongelmat heti kampanjan saaman julkisuuden vähentyessä? Pohdimme myös lopuksi velkaongelman tulevaisuutta sekä sitä, olisiko velan anteeksiantaminen ratkaisu ongelmiin. Olemme käyttäneet lähteinä pääasiallisesti internet-lähteitä.

1 Mikä on kehitysmaa?

Kehitysmaan käsite pitää sisällään niin taloudellisia kuin muitakin yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Yleisesti ottaen maata pidetään kehitysmaana, jos se on selvästi alikehittynyt taloudellisesti. Maan poliittinen kulttuuri vaikuttaa myös; yleensä kehitysmaissa ei ole demokraattista järjestelmää tai demokratia toimii huonosti. Kehittyneisyyden mittareista useimmin käytettyjä ovat esimerkiksi bruttokansantuote, teollistuminen, talouden monipuolisuus, väestönkasvu, lapsikuolleisuus ja väestön lukutaitoprosentti. Tietenkin yksinkertaisesti voidaan ajatella, että kehitysmaa on maa, joka

saa kehitysapua.

Kehitysmaat eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan ne ovat ilmastoltaan, kulttuuriltaan ja poliittiselta järjestelmältään varsin erilaisia maita. Alikehittyneisyyden syyt ovat eri maissa erilaisia. Lisäksi maissa on usein valtavan suuria sisäisiä eroja ja eriarvoisuutta. Yhteistä monille kehitysmaille on niiden siirtomaatausta – maat ovat olleet aiemmin Euroopan valtioiden siirtomaita ja itsenäistyneet valtioiksi verrattain myöhään. Kehitysmää-käsitteellä voidaan viitata myös historiallisten prosessien erilaisuuteen. Kaikki kehittyneet maat ovat kokeneet teollistumisen, demokratisoitumisen sekä yhteiskunnan maallistumisen ja tasa-arvoistumisen. Kehitysmaiden historialliset polut ovat olleet erilaiset, eikä niitä ole helppo kuvata kehittyneiden maiden historiaa peilaavilla termeillä.

(<http://www.valt.helsinki.fi/staff/mhossain/johdanto/toinen.htm>)

Kehitysmaiden taloudelle tyypillisiä piirteitä ovat alhainen bruttokansantuote, yhdelle tai kahdelle alalle keskittyvä tuotantorakenne ja tätä kautta myös riippuvuus muutamien tuotteiden maailmanmarkkinahinnoista, sekä suuret ulkomaanvelat. Monissa kehitysmaissa suuri ongelma on myös hallinnon korruptoituneisuus, vaikka eivät kaikki kehittyneetkään maat ole tältä ongelmalta välttyneet. Vuonna 1968 UNDP eli YK:n kehitysjärjestö otti vertailuissa käyttöön puhtaan taloudellisten mittareiden lisäksi HDI:n eli ihmiskehitysindeksin (Human Development Index). HDI:ssä huomioidaan ostovoimakorjattu bruttokansantuote, kuolleisuus, lukutaito ja koulunkäynti. Tavoitteena on ottaa huomioon yksilön mahdollisuudet hyvään elintasoon, tuloihin sekä koulutukseen maassa. HDI-vertailussa esimerkiksi öljyntuottajamaat pudottavat sijoitustaan, ja entisen Neuvostoliiton maat nostavat sijoitustaan verrattuna puhtaaseen BKT-vertailuun.

(<http://www.valt.helsinki.fi/staff/mhossain/johdanto/toinen.htm>)

Eri kansainvälisillä järjestöillä on omia luokituksiaan maiden kehittyneisyydestä ja taloudellisesta tasosta. Maailmanpankki esimerkiksi jakaa maat matalatuloisiin, alempiin keskituloisiin, ylempiin keskituloisiin sekä korkeatuloisiin. OECD:n kehitysapukomitea ylläpitää omaa kehitysavun saajien listaansa (DAC). (<http://www1.oecd.org/dac/htm/dac1st97.htm>) YK:n UNCTAD:n 1968 (United Nations Conference for Trade and Development) perustaman LDC-maiden (Least Developed Countries) listan kriteerit ovat alle 900 dollarin bruttokansantuote per capita, inhimillisten voimavarojen puute joka todetaan ravitsemus- terveys- ja koulutusongelmissa sekä aikuisten lukutaidon matalassa tasossa ja lisäksi taloudellinen haavoittuvaisuus. Taloudellinen haavoittuvuus käsittää epävakaa maataloustuotannon, epätasaisen ja kapealle alalle keskittyneen viennin tason

sekä talouden pienuuden. Vuonna 2001 LDC-maita oli 49 kappaletta, ja niiden alueella asui noin 600 miljoonaa ihmistä. (<http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=2097&lang=1>)

Kehitysmaihin luetaan vuodesta 2000 alkaen OECD:n kehitysapukomitean määritelmän mukaisesti seuraavat valtiot:

- Kaikki Afrikan maat paitsi Libya
- Kaikki Amerikan mantereen valtiot poislukien seuraavat maat tai merentakaiset territoriot: Alankomaiden Antillit, Aruba, Bahama, Bermuda, Caymansaaret, Falklandinsaaret, Kanada, Neitsytsaaret ja Yhdysvallat
- Aasian maat poislukien Arabiemiirikunnat, Brunei, Hong Kong (Kiina), Israel, Japani, Korean tasavalta, Kuwait, Macao (Kiina), Qatar, Singapore, Taiwan ja Venäjän Aasian puoleinen osa
- Oseanian ja Tyynen valtameren valtiot paitsi Australia, Pohjois-Mariaanit, Ranskan Polyneisia, Uusi-Kaledonia ja Uusi-Seelanti
- Euroopasta kehitysmaiksi luetaan Albania, Bosnia-Hertsegovina, Jugoslavia (nyt: Serbia ja Montenegro), Kroatia, Malta, Moldova, Slovenia ja Turkki (myös Aasian puoleinen osa) .

2 Velkaantumisen historiaa

KÖYHYYS IKUISTA VAI TAHDON ASIA?

Kehitysmaiden ongelmia selitetään nyt muodikkaasti uusliberaalein opein.

Kehitysmaiden asukkaiden ostovoima on keskimäärin lisääntynyt kahden viime sukupolven aikana. Tilannetta synkistää kolmannen maailman raju väestönkasvu. Köyhyyttä on selitetty milloin laiskuudella milloin kolonialismilla, tai nyt uusliberalismilla. Varattomat valtiot kaipaavat kuitenkin solidaarisuutta ja lainojen anteeksiantoa.

Sierra Leonen bruttokansantulo henkeä kohti oli 871 dollaria vuonna 1960. Kaksi sukupolvea myöhemmin, vuonna 1995, se oli paljon pienempi: 625 dollaria.

YK:n kehitysohjelman UNDP:n Human Development Report 1998:sta poimitut luvut mittaavat ns. ostovoimapariteettia (PPP). Ne ovat siten varsin vertailukelpoisia, koska niistä on eliminoitu valuuttojen ali- ja yliarvostusten laskennallinen vaikutus. Karkeasti yleistäen keskituloinen sierraleonelainen pystyi vuonna 1995 hankkimaan perustarvikkeita noin 30 prosenttia vähemmän

kuin vuonna 1960.

UNDP:n taulukon valossa Sierra Leone on harvinainen tapaus. Köyhässä maailmassa vuoden 1995 ostovoimapariteetti oli sen lisäksi selvästi vuoden 1960 tason alapuolella vain Madagaskarilla, Mosambikissa ja Sambiassa sekä täpärästi Haitissa.

Kaikki muut köyhät maat nousivat. "Vähiten kehittyneiden" maiden ryhmässä kansalaisten keskimääräinen ostovoima lähes kaksinkertaistui harpaten 562 dollarista 1 008 dollariin. Kaikkien kehitysmaiden keskiarvo yli kolminkertaistui 915 dollarista 3 068 dollariin.

Vuonna 1960 alimpana ollut Etiopia eteni 262 dollarista 454 dollariin, Tansania 272 dollarista 636 dollariin. Lähellä pohjaa ollut Uganda nelinkertaisti tasonsa 371 dollarista 1 483 dollariin. UNDP:n tilastoimista maista 31 oli vuonna 1960 tuhannen dollarin rajan alapuolella, vuonna 1994 yhdeksätoista, vuonna 1995 enää kolmetoista.

Nousustaan huolimatta Etiopia oli vuonna 1995 yhä listan pohjimmainen. Seuraavina sen yläpuolelta löytyivät Mali, Sierra Leone, Tansania, Burundi, Madagaskar ja Niger.

Aasian maista alimpina olivat vuoden 1960 tasonsa yli kaksinkertaistaneet ja yli tuhannen dollarin rajan hivuttautuneet Myanmar, Nepal, Bangladesh ja Intia. Vuoden 1994 tilastosta löytyvät Kambodža ja Bhutan. Nekin ovat täpärästi tuhannen dollarin rajan yläpuolella. Vuoden 1994 lukujen mukaan myös Ruanda, Tsad, Zaire (nyk. Kongon demokraattinen tasavalta) ja Jemen kuuluivat ostovoimapariteetiltaan alimpien joukkoon.

OPTIMISMIA JA LISÄÄ KÖYHIÄ

Köyhien maiden pitkän aikavälin taloudellinen kehitys antaa aiheita lievään optimismiin, mutta köyhien ihmisten määrää koskevat arviot synkistävät asetelmaa ratkaisevasti. Köyhien kansojen keskimääräisestä taloudellisesta noususta huolimatta köyhien ihmisten määrä on jopa lisääntynyt. Lähteestä ja käytetyistä määritelmistä riippuen heitä on miljardi tai enemmän.

Näin on maailmassa, jossa kaikki vakuuttavat olevansa köyhyyttä vastaan, ja jossa talous, tiede, tekniikka, tiedonvälitys, koulutus ja kulkuyhteydet ovat kehittyneet huikeasti. Ristiriita on ilmeinen ja suuri. UNDP kutsuu sitä skandaaliksi, joka heijastaa häpeällisen laajaa eriarvoisuutta sekä kansallisen ja kansainvälisen politiikan anteeksiantamatonta epäonnistumista.

Maailmanlaajuisesti yli miljardin ihmisen köyhyyttä ei voida selittää kahdella tai kolmella syyllä. Köyhyyden yhtälö on monimutkainen, vaikka yksinkertaistukset ovat myyneet ja yhä myyvät hyvin.

"Bill Gates ja kourallinen muita miljardöörejä pyörittää yhtä suurta taloutta kuin 50 bruttokansantuotteeltaan pienintä valtiota yhteensä."

MIKSI JOKIN MAA ON KÖYHÄ TAI RUTIKÖYHÄ?

Sata vuotta sitten moni valkoihoinen piti kansojen taloudellisten kehityserojen aiheuttajina aivojen kokoeroa ja toisrotuisten "laiskuutta". Käsitys ei ole ollut muodissa enää pitkään aikaan.

Kylmän sodan vuosikymmeninä oli tavallista tyytyä yhteen ainoaan selittävään tekijään. Alikehitys johtui joko "sosialismista" tai "kapitalismista" riippuen siitä, kumpaan ideologiseen leiriin tulkitsija kuului.

Monessa yhteisössä, varsinkin kolmannessa maailmassa, selitykseksi kelpasi pitkään "kolonialismi". Mosambikin tapauksessa se ei ollutkaan voimaton, koska Portugalin siirtomaavallan perintönä vain 50 mosambikilaisella oli maan itsenäistymisen hetkellä akateeminen loppututkinto.

UUSLIBERALISMISTA KÖYHIEN ASIA?

Nyt elämme uutta aikaa. Kylmän sodan ideologinen vastakkainasettelu on päättynyt kaventaen dogmaattisten selitysten elintilaa. Uudenlaiseen pohdintaan sysää sekin, että siirtomaiden itsenäistymisestä on kulunut jo vuosikymmeniä.

Hegemoniseen asemaan selitysten joukossa ovat nousseet uusliberalistinen oppi ja sen sovellutukset käytännön politiikassa. Niiden mukaan kymmenet maat ovat köyhiä tai rutiköyhiä, koska niissä on ollut ja on liikaa valtiollista sääntelyä, valtionyrityksiä, tukiaisia sekä vastikkeettomia sosiaaliohjelmia. Köyhyyttä ylläpitävät kilpailun ja ulkomaisten sijoittajien oikeuksien ahtaat rajat, uusliberalistit sanovat. Lääkkeeksi he ehdottavat nimeämiensä vääristymien purkamista ja markkinavoimien päästämistä valloilleen.

Uusliberalistista linjaa edustavat enemmän tai vähemmän ortodoksisesti kaikki johtavat teollisuusmaat sekä niiden hallitsevat instituutiot, kuten Maailmanpankki, Kansainvälinen valuuttarahasto IMF ja Maailman kauppajärjestö WTO. Niiden mielestä köyhien maiden talouksia on tasapainotettava rakennesopeutusohjelmilla siitäkin huolimatta, että ne kaventavat köyhimpien ryhmien välittömiä etuja.

Uusliberalismi on uuden tulemisensa alusta lähtien ollut haavoittuvainen kritiikille, joka on lähtenyt köyhimpien maiden ja väestöryhmien eduista. Ei ole järkeenkäypää, eikä tunnu reilulta, että heikoimmassa asemassa olevien ihmisten ja kansakuntien on maailman kaiken vaurauden keskellä lunastettava parempi tulevaisuutensa tyytymällä aluksi entistä vähempään.

TÄHTÄIMESSÄ KÖYHIMPIEN MAIDEN VELKOJEN ANTEEKSI ANTO?

Vuoden 2000 aattona uusliberalistisen politiikan vastustajat ovat hyökkäysasemissa. Tantereena on

köyhimpien maiden ulkomainen velka, teesinä se, että raskas velkataakka tuomitsee köyhät maat ikuiseen köyhyYTEEN. Vastateesinä on velkojien vastaantulo, ns. HIPC-aloite, jota he tarjoavat pitkänä askeleena kohti koko velkaongelman ratkaisua ja osana köyhyyttä ylläpitävien rakenteiden purkamista.

Maailmankaupan hintarakenne on pitkällä aikavälillä muuttunut köyhille maille epäedulliseen suuntaan. Yhdestä tai kahdesta matalan jalostusasteen vientituotteesta riippuvaisille kehitysmaille se on ollut kohtalokasta. Ongelma ei ratkea odottamalla raaka-aineiden hintojen kääntymistä nousuun. Lisäksi hirmumyrskyt ja tulvat ovat viime aikoinakin vakavasti tuhonneet heikoimpien mahdollisuuksia.

PULAA SOLIDAARISISTA KÄYTÄNNÖN RATKAISUISTA

Köyhyyden selittämisen monimutkaisuutta 1990-luvulla kuvastaa hyvin väestöltään suurimpien valtioiden kehitys.

Kommunistisen puolueen yksinvaltaisesti hallitsema Kiina on vaurastunut rajulla vauhdilla markkinatalouden mekanismeja ja ulkomaisia sijoittajia hyödyntäen. Köyhien määrä on Kiinassa laskenut. Köyhyys maailmassa keskittyy Saharan eteläpuoleiseen Afrikkaan sekä Intiaan ja sen naapurimaihin. Tulonjaon jyrkkeneminen Intiassa ja muualla vaikuttaa niin, ettei vaurauden kasvu ole vähentänyt köyhien määrää. Köyhien maiden nykytilan osuvista ja vähemmän osuvista selityksistä ei ole pulaa. Syiden pitkä lista ei korvaa konkreettisia maakohtaisia analyysejä, joita ilman on mahdotonta luoda päteviä maakohtaisia ja kansainvälisiä kehitysstrategioita.

Maailman mitassa ei ole pulaa myöskään köyhyyden voittamisen tavoiteohjelmista, mutta sitäkin enemmän on pulaa köyhille solidaarisista käytännön ratkaisuista. Harvat seikat luovat uskoa siihen, että rikkaat maat olisivat muuttamassa kansainvälisen kaupan ehtoja, lisäämässä kehitysapuaan ja luopumassa velkavaateistaan niin, että köyhimpien maiden tukala asema helpottuisi ratkaisevasti. Asenne uhkaa ikuistaa köyhyyden - vastoin kaikkien maiden virallisia kannanottoja.

VELKAONGELMAN TAUSTALLA ÖLJYKRIISI JA VIENTITUOTTEIDEN HINNAN LASKU

1960-luvulla Yhdysvaltojen hallitus oli elänyt yli varojensa ja päätti paikata tulovajeensa painamalla lisää dollareita. Seurauksena oli dollarin arvon lasku.

Dollarin heikkeneminen oli huono uutinen muun muassa öljyntuottajamaille, joiden öljy hinnoiteltiin dollareissa. Öljynviennistä saatujen tulojen arvo laski. Tämän vuoksi öljyntuottajamaat korottivat yhteisellä sopimuksella öljyn hintaa vuonna 1973, minkä seurauksena koettiin ns.

öljykriisi. Öljyntuottajamaiden vientitulot kasvoivat huimasti, ja nämä rahat päätyivät lopulta talletuksina länsimaiisiin pankkeihin.

Tämän voidaan katsoa olevan varsinaisen velkaongelman syntyhetki. Kansainvälinen korkotaso lähti kasvavien dollaritalletusten vuoksi laskuun, ja kansainvälisen rahoituskriisin välttämiseksi pankit kasvattivat lainanantoaan nopeaan tahtiin pysäyttääkseen korkojen laskun.

Useiden pankkien katse kääntyi kohti kolmannen maailman maita. Niiden taloudet olivat 1970-luvulla yleisesti ottaen varsin hyvässä kunnossa, mutta ne tarvitsivat lisärahoitusta pitääkseen yllä kehitystahtinsa ja maksaakseen kohonneet öljykustannukset. Pankit myönsivät tuolloin lainoja hyvinkin kevein perustein. Kolmannen maailman maiden hallitukset saivat siten oivan mahdollisuuden lainata rahaa erittäin halvalla: korkotaso oli alle inflaation.

1970-luvun puolivälin jälkeen kehitysmaiden ongelmat syvenivät entisestään kansainvälisen korkotason lähtiessä nousuun samanaikaisesti öljyn hinnan kanssa. Kehitysmaiden keskeisten vientituotteiden maailmanmarkkinahinnat olivat myös laskussa. Nämä kansainvälisen talouden eri kehityssuunnat ajoivat kolmannen maailman maat kestävämmään tilanteeseen: vientitulojen vähenemisen myötä ne maksoivat lainoistaan enemmän kuin koskaan. Useiden kehitysmaiden oli lainattava lisää pystyäkseen maksamaan vanhojen lainojensa korot.

Vuonna 1982 Meksiko ilmoitti ensimmäisenä maana, että se ei kykene suoriutumaan velkojensa maksuista. Meksikon esimerkkiä noudattaen myös monet muut maat ilmoittivat olevansa kykenemättömiä maksamaan lainojensa lyhennyksiä.

NYKYISEN VELKOJAT SAIVAT 1930-LUVULLA ITSE HELPOTUSTA YLISUURIIN VELKUIHINSA

Kehitysmaiden velkakriisi ei ole taloushistorian ensimmäinen tuntema mittava velkakriisi. Esimerkiksi 1930-luvulla moni maa ei pystynyt maksamaan ensimmäisen maailmansodan aikaisia velkojaan Yhdysvalloille. Ainoastaan Suomi, Kuuba ja Liberia maksoivat velkansa. Suurin osa näistä veloista on edelleen maksamatta, ja Iso-Britanniakin on yhä velkaa Yhdysvalloille noin 13 miljardia dollaria. Nämä velat ovat edelleen kirjoissa, mutta kirjoittamattoman sopimuksen mukaan niitä ei makseta. Kehitysmailta kuitenkin vaaditaan toista.

Kansainvälisen lainanannon kasvu löytyy niin 1930-luvun kuin 1970-luvunkin velkakriisin taustalta. Francis White, joka 1930-luvun alussa toimi Yhdysvaltain hallituksen Latinalaisen Amerikan asioista vastaavana ministerinä, on todennut:

“Vuosien 1922 ja 1929 välisinä karnevaalipäivinä, kun rahaa oli helposti saatavilla, monet amerikkalaiset pankkiirit unohtivat kunniallisen perinteisen pidättyväisen pankkiiperinteen ja

muuttuivat todellisuudessa rahan kauppaajiksi. Tämä johti ankaraan kilpailuun pankkiirien välillä ja lopulta siihen, että ulkomaille tyrkytettiin yhä suurempia lainoja.”

Whiten näkemys muistuttaa suuresti Yhdysvaltain valtiovarainministerin Andren Brimmerin vuonna 1973 esittämiä näkemyksiä, joiden mukaan suurin syy luotonannon kasvuun kehitysmailla oli riittämätön luoton kysyntä kehittyneissä maissa suhteessa tarjontaan.

Kehitysmaiden velkakriisi ei siis ole ainoa laatuaan historiassa, vaan monet kehitysmaiden velkojista ovat itse olleet vastaavassa tilanteessa. Kehitysmaiden velkakriisiä onkin tarkasteltava laajempaan kansainvälisen talouden ongelmana eikä pelkästään yksittäisten maiden talouspoliittisten virheidensä seurauksena.

KANSAINVÄLISET TERVEYTTÄMISTOIMET USEIN RIITTÄMÄTTÖMIÄ JA LIIAN HITAITA

Meksikon vuoden 1982 kriisi johti yksityisten lainahanojen sulkemiseen kehitysmailla. Kansainvälinen yhteisö lähti ratkaisemaan tätä kriisiä Maailmanpankin ja Kansainvälinen valuuttarahaston johdolla.

Kansainvälisissä rahoituslaitoksissa velkaongelmaa pidettiin aluksi keskipitkän aikavälin ongelmana. Ne lähtivätkin 1980-luvulla politiikassaan siitä lähtökohdasta, että velkaantuneet kehitysmaat voivat päästä velkaongelmastaan edellyttäen, että ne noudattavat ”tervettä” talouspolitiikkaa. Ratkaisuksi tarjottiin aluksi velkojen uudelleenjärjestelyä, kansainvälisten rahoituslaitosten lainoja ja talouden rakennesopeutusohjelmia. Mutta nämä toimet eivät riittäneet.

1980-luvun jälkipuoliskolla Yhdysvaltojen ulkoministerin James Bakerin nimeä kantaneessa ohjelmassa pyrittiin erityisesti Latinalaisen Amerikan keskituloisia kehitysmaita koettelevan kaupallisen velkakriisin ratkaisuun. Ohjelman toimien avulla osa pankkien saatavista peruttiin kansainvälisten rahoituslaitosten rahoituksella tai muutettiin obligaatioksi, jotka voitiin myydä edelleen markkinoilla.

Pankkien näkökulmasta Latinalaisen Amerikan velkakriisi saatiin ratkaistua, ja monet näistä maista ”pääsivät” takaisin kansainvälisille pääomamarkkinoille. Maiden kokonaisvelkataakka on kuitenkin jatkanut kasvuaan 1990-luvulla.

3 Kehitysmaiden velkojat

Vuonna 1999 kansainvälisten organisaatioiden perimän eli monenkeskisen velan osuus kaikkien kehitysmaiden sekä siirtymätalousmaiden pitkäaikaisesta ulkomaisesta kokonaisvelasta oli noin 17 %, kahdenvälinen velka koski 26 prosenttia eli noin 550 miljardia dollaria, lopun 58 prosentin ollessa yksityistä velkaa. Kansainvälisistä organisaatioista suurimpia velanperijöitä ovat Maailmanpankki ja IMF. Kahdenvälisen velan järjestelyissä apuna käytetään Pariisin klubia, Lontoon klubin ollessa yhteistyöelin yksityisen velan maksujärjestelyihin. (Väätäinen 2002)

Maailmanpankki ja IMF ovat löyhästi YK-organisaatioon kuuluvia talousjärjestöjä, joilla on myös osuutensa kehitysmaiden velkomisessa. Sekä Maailmanpankissa että IMF:ssä äänivalta määräytyy taloudellisen voiman perusteella, joten ehdoton ylivalta niissä on teollisuusmailla. IMF:n ja Maailmanpankin velkajärjestelyt rakentuvat tällä hetkellä vahvasti vuonna 1996 suunnitellun ja 1999 aloitetun HIPC-ohjelman (Highly Indebted Poor Countries) varaan. Ohjelmassa on kuitenkin mukana vain nelisenkymmentä pahiten velkaantunutta ja köyhintä maata.

(http://www.sci.fi/~tumakaup/9_MJAM1.HTM)

Maailmanpankin ja IMF:n tarjoamat taloudelliset avustukset (pääasiassa lainat) edellyttävät aina kohdemailta taloudellista "hevoskuuria" eli rakennesopeutusohjelmaa kansantalouden saamiseksi parempaan jamaan. Kehitysmaiden kohdalla järjestöjä on usein kritisoitu siitä, että ne vaativat liian tiukkoja finanssi- ja rahapolitiikan muutoksia ottamatta huomioon, että kehitysmaiden talouden ja yhteiskunnan infrastruktuuri on ehkä liian heikko, jotta muutokset tuottaisivat toivottuja tuloksia. Rakennesopeutusohjelmiin kuuluvat toimet ovat osoittautuneet monesti ongelmallisiksi. Esimerkiksi viennin lisääminen on pulmallista siksi, että useat kehitysmaat tuottavat vientimarkkinoille samoja tuotteita, joten syntyy ylitarjontaa ja hinnat laskevat. Valtionmenojen leikkaaminen on tietänyt ennestään heikkoihin terveydenhuolto- ja koulutusoloihin lisäheikennyksiä, ja laaja yksityistäminen on onnistunut vain lisäämään yhteiskunnallisia epäkohtia. Tuontitullien madaltaminen on johtanut ongelmiin kotimarkkinoilla. Monesti kansantalouden tervehdyttämisyritykset ovat johtaneet vain suurempiin ongelmiin. (http://www.sci.fi/~tumakaup/9_MJAM1.HTM)

PARIISIN JA LONTOON KLUBIT

Pariisin klubi on julkisten velkojen epävirallinen ryhmä. Se on vuodesta 1956 järjestänyt uudelleen kehitysmaiden julkisia, pitkäaikaisia ja kahdenvälisiä velkoja. Pariisin klubilla ei ole minkäänlaista virallista mandaattia, vaan se toimii vapaaehtoisena foorumina neuvotteluille. Pariisin klubi sopii velkajärjestelyistä lykkäämällä maksuja tai antamalla lisää maksuaikaa. Velkajärjestelyt ovat aina tapauskohtaisia. Pariisin klubi ryhtyy toimiin, kun velallinen maa ottaa siihen yhteyttä.

Päätöksenteko klubissa on yksimielistä. (<http://www.vm.fi/vm/liston/page.lsp?r=3307&l=fi>)

Pariisin klubilla on käytössään neljä erilaista kriteeristöä: riippuen maan velkaantuneisuudesta ja tulotasosta ne sisältävät erilaiset ehdot velan mitätöinnin osuudelle, korkotasolle, maksuajalle sekä vuosille jolloin velkapääomaa ei tarvitse lyhentää. Huomionarvoista on, että Pariisin klubin velkajärjestelytoimet ja mitätöinti koskevat aina vain velkaa, joka on kertynyt ennen maan ensimmäistä yhteyden ottoa klubiin (ns. cut-off-sääntö). Tämän vuoksi useimmiten mitätöitävät osuudet ovat vain pieni osa maan kokonaisvelasta. (Väätäinen 2002)

Pariisin klubi tekee yhteistyötä Maailmanpankin ja IMF:n kanssa. Nämä järjestöt käyttävät myös samoja velkaantuneisuuden ja tulotason asteen köyhyyden määritteitä. Huolimatta siitä että Pariisin klubi on epävirallinen ryhmittymä ja vailla kansainvälisoikeudellista perustaa, on sen toimintaan ajan myötä syntynyt lukuisia sääntöjä ja periaatteita. Velkajärjestelyn edellytyksenä on, että velallismaalla on IMF:n tukema ohjelma ja velkajärjestely perustuu IMF:n ohjelmassa arvioituun rahoitusvajeeseen. Velkajärjestelyissä pyritään tasapuolisuuteen, mistä johtuu että velallismaa ei voi poiketa klubissa sovituista järjestelyistä velkojamaalle edullisempaan suuntaan. (Väätäinen 2002)

Klubi toimii foorumina neuvotteluille, mutta neuvotteluiden tulos ei sinänsä muodosta sopimusta velkoja- ja velallismaan välillä. Osapuolten täytyy allekirjoittaa pöytäkirja, jota pidetään suosituksena maiden hallituksille toimia ehdotuksen mukaan. Pariisin klubi kokoontuu vuodessa noin 10 kertaa. Klubin sihteeristönä toimii Ranskan valtiovarainministeriö. Pariisin klubissa on 19 pysyvää jäsentä, joista Suomi on yksi. (<http://www.vm.fi/vm/liston/page.lsp?r=3307&l=fi>)

Lontoon klubi on 1970-luvulla perustettu Pariisin klubia muistuttava epävirallinen yhteisö, joka edustaa yksityisiä eli kaupallisia velkojatarhoja, pääasiassa siis suuria liikepankkeja. Lontoon klubin säännöt ja organisaatiomuoto ovat vielä muuttuvampia ja epävirallisempia kuin Pariisin klubissa. Lontoon klubissa velasta neuvottelevat ja velkajärjestelyistä päättävät ne pankit, jotka kulloinkin nähdään tehtävään sopivimmiksi. (Väätäinen 2002)

Yleisesti ottaen yksityiset velkojat ovat taipuvaisempia velkajärjestelyn toteuttamiseen ja myönnytyksiin kuin valtiot. Erilaiset toimenpiteet kuten velkojen osto takaisin velallisen eduksi, velan vaihto osakkeisiin, luonnonsuojeluun tai kehitykseen ovat olleet uusia tapoja lähestyä kehitysmaiden velkaongelmaa. Kokonaisvelkaa ja maiden velkataakkaa nämä toimenpiteet ovat

onnistuneet kuitenkin vähentämään vain surullisen vähän. (Väätäinen 2002)

3.1 Vientiluotot ja velkaantuminen

Kahdenvälinen velka koostuu valtioiden ja niiden eri laitosten välisestä velasta. Suurin osa kahdenvälisestä velasta on peräisin kehitysmaiden kyvyttömyydestä maksaa länsimaista vastaanottamaansa vientiä. Myös osa yksityiseksi tilastoidusta velasta on syntynyt länsimaisen vienninedistämisjärjestelmän vaikutuksesta siten, että perintään mennyt yksityinen viennin luototus on taattu viralliseen vientiluottojärjestelmään kuuluvan vientiluottolaitoksen myöntämillä takuilla.

Vientiluottojärjestelmä on yksi tekijä kehitysmaiden kahdenvälisen velan kasvamisessa. Vientiluottojärjestelmässä on kyse viejävaltion omalle tuotannolleen antamasta takuusta viennin tuotosta. Vientitakuun saanut vientiluotto on laina, joka on yleensä annettu kehitysmaalle, jotta tämä maa pystyisi maksamaan viejämaastaan ostamansa tuotteet takaisin. Lainan ottaa vientiyritys tai liikepankki. Vientitakuu on annettu osana takaisinmaksuohjelmaa sitä riskiä vastaan, että vastaanottajamaa ei pystyisi maksamaan lainaa takaisin. Vientitakuut myöntävät kansalliset vientiluottolaitokset, jotka antavat takuita myös poliittista riskiä vastaan. Suomessa vientiluottoja antaa Finnvera Oy. (Väätäinen 2002)

Käytännössä vientiluottojärjestelmä toimii niin, että viejäyritys ei joudu ottamaan vastaan riskejä viennistään epävarman maksukyvyyn omaavaan maahan, vaan vientiluottoyritys ottaa tämän riskin kantaakseen. Jos viennin vastaanottajamaa (siis kehitysmaa) ei pysty maksamaan saataviaan, siirtyy niiden perintä viejamaan vientiluottolaitokselle. Tuotteiden viejä saa saatavansa vientiluottolaitokselta, jolle kehitysmaa sitten jää velkaa - tämä tarkoittaa käytännössä näiden kahden maan kahdenvälisen velan kasvamista.

(<http://www.kauppapolitiikka.fi/artikkelit/arkisto/muut/kirjoittajavieras202.html>)

Vientitakuita myönnetään yleensä kehitysmaille suurhankkeita varten, usein hankkeissa on mukana paljon eri viejävaltioita. Vientiluottoprojektien sekä kehitysyhteistyöprojektien perusteella on huomattu, etteivät nämä suurhankkeet ole toimineet yksiselitteisinä kehityksen promoottoreina, sillä ne eivät usein ole olleet kestäviä sosiaalisesti, taloudellisesti tai ympäristön kannalta.

Kansainvälisillä rahoituslaitoksilla on useimmiten tiukemmat rahoituskriteerit kuin vientiluottolaitoksilla, ja vientiluottoja myönnetäänkin projekteille joista Maailmanpankki tai

alueelliset kehityspankit ovat jo kieltäytyneet. Vientiluotot johtavatkin helposti tilanteisiin, joissa viejää ja viejäyritys eivät joudu arvioimaan projektin todellisia riskejä, mikä voi johtaa liialliseen lainanantoon ja liian riskialttiisiin hankkeisiin sijoittamiseen. Tällaiset hankkeet päätyvät vain lisäämään kehitysmaan velkaantuneisuutta ja vaikeuttamaan tilannetta. Kehitysmaiden oman viennin tuotoista keskimäärin viidennes menee velanhoitokuluihin. (Väätäinen 2002)

Vuonna 1999 kehitysmaiden vientiluottojen aikaansaaman velan osuus kokonaisvelasta oli noin 15%. Pitkäaikaisesta julkisesta velasta osuus oli noin 25 %. Vientiluottovelkojen järjestelyt hoidetaan pääosin Pariisin klubin kautta. Ongelmaksi tulee kuitenkin klubin cut-off-sääntö: velkajärjestelyt eivät koske velkaa, joka on syntynyt sen jälkeen kun velallinen maa tuli ensimmäisen kerran hakemaan Pariisin klubista velkajärjestelyapua. Vientiluottojärjestelmän epäkohtiin on viime aikoina kiinnitetty paljon huomiota muun muassa kansalaisjärjestöjen toimesta. Eräitä epäkohtia on pyritty korjaamaan esimerkiksi lisäämään vientiluotonantajan ympäristövastuuta erilaisilla ympäristösitoumuksilla. (Väätäinen 2002) Finnverakin ilmoittaa toimivansa vastuullisesti sekä ympäristöasioiden että lahjonnan vastaisen toiminnan suhteen myöntäessään vientiluottoja. (<http://www.finnvera.fi/index3.cfm?to=585>)

4 Kehitettyjä keinoja velkaongelmaan

Kehitysmaiden velkaongelmaa on koitettu hoitaa ratkaista monella eri tavalla muun muassa Maailmanpankin ja IMF:n velanvähennysohjelmilla sekä Jubilee 2000 –kampanjalla, joka pyrki kehitysmaiden velkojen anteeksi antamiseen. Molemmat ovat kuitenkin saaneet osakseen kritiikkiä, eikä niillä ole pystytty vaikuttamaan ongelmaan suunnitellulla tavalla.

4.1 HIPC-velanvähennysohjelma

Vuoden 1996 vuosikokouksissaan Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto hyväksyivät raskaasti velkaantuneiden köyhien maiden HIPC-velanvähennysohjelman: HIPC-kirjainyhdistelmä tulee sanoista 'Highly' 'Indebted' 'Poor' 'Country'. Maailmanpankin arvion mukaan näitä maita on maailmassa tällä hetkellä 41 (Maailmanpankki, Global Development, 1998). HIPC-ohjelma kattaa

kaikki eri tyyppiset velat, ja se on ensimmäinen ohjelma, joka huomioi monenkeskisen velan. Ohjelman tavoitteena on vähentää näiden maiden velkataakka ns. kestäväälle tasolle kuudessa vuodessa. Tämän kuuden vuoden aikana velkaantuneet maat toteuttavat Kansainvälisen valuuttarahaston rakennesopeutusohjelmaa, joka on ehtona velanhelputuksille. Kestävä velkataakka määritellään ohjelmassa sille tasolle, jolla maa pystyy suoriutumaan kaikista nykyisistä ja tulevista velanhoidokustannuksistaan ilman, että se vahingoittaa talouden kasvua. Tämä taso määritellään velan suhteena vientiin seuraavasti: 200—250% velan suhde vientiin, 20—25% velanhoidokustannusten suhde vientiin. (Maailmanpankki, Global Development, 1998).

HIPC-VELANVÄHENNYSOHJELMAAN JA MAAILMANPANKKIIN KOHDISTUNUT KRITIIKKI

Maailmanpankin HIPC-ohjelmaa on kuitenkin arvosteltu esimerkiksi kansalaisjärjestöjen taholta siitä, että sen ohjelma on liian rajallinen. Kansainväliset rahoituslaitokset kun ovat kansalaisjärjestöjen mukaan luokitelleet 41 maata sellaisiksi HIPC-maiksi, joilla on oikeus saada ohjelman mukaista velanvähennystä, mutta joista kuitenkin arvioiden mukaan vain noin parillakymmenellä on realistiset mahdollisuudet päästä ohjelmaan mukaan. Ohjelman ulkopuolelle tulee siten jäämään maita, joiden velkaongelma on hyvin vakava. (<http://forum.attac.kaapeli.fi/>, 2003).

Useiden kansalaisjärjestöjen mukaan HIPC-ohjelman velanvähennysosuus ei myöskään ole riittävä. Ohjelma nimittäin edellisen tahon mukaan peruuttaisi vain sen osan velkataakasta, jota ohjelman kohteena olevat maat eivät ole aikaisemminkaan pystyneet maksamaan. Vaikka tämä kokonaisuudessaan luonnollisesti helpottaisikin tilannetta, eivät HIPC-maiden vuosittaiset velanhoidokustannukset ratkaisevasti vähene. Esimerkiksi Mosambikin vuosittainen velanhoidokustannusten taso tulee putoamaan HIPC-ohjelman päättymisen jälkeen kesällä 1999 ainoastaan noin 113 miljoonasta dollarista noin 100 miljoonaan dollariin (<http://forum.attac.kaapeli.fi/>, 2003). Lisäksi HIPC-ohjelman toimeenpanon on sanottu olevan liian hidas: arvostelua on myös herättänyt se seikka, että kestävä velkataakan tason määrittely ei lähde sosiaalisesti ja taloudellisesti tärkeistä investointitarpeista vaan takaisinmaksukyvyistä. Kestävän velkatason onkin jo lähtökohtaisesti katsottu olevan liian korkea usealla kehitysmaalla. (<http://forum.attac.kaapeli.fi/>, 2003).

4.2 Jubilee 2000

Köyhyys ja maailmanlaajuinen eriarvoisuus ovat aikamme pahimpia yhteiskunnallisia ongelmia. Maailman taloudet halutaan yhdistää entistä suuremmaksi ja avoimemmaksi markkina-alueeksi. Etelän ja pohjoisen väliset varallisuuserot ovat kasvaneet — samoin varallisuuserot maiden sisällä.

Köyhimpien kehitysmaiden tilanne on erityisen huolestuttava. Tällainen kehitys on inhimillisestä näkökulmasta katsoen kestäväntöntä. Kansainvälisen Jubilee 2000 -kampanjan tavoitteena oli yhdistää ihmisiä maailmanlaajuisesti toimintaan kehityksen suunnan muuttamiseksi.

(<http://www.kepa.fi/kampanjat/arkisto/jubilee/2000linja.html>)

Jubilee 2000 oli maailmanlaajuinen liike, joka herätti keskustelua kehitysmaiden velkaongelmasta ja sen seurauksista. Jubilee 2000:sta muodostui lyhyessä ajassa ennennäkemättömän voimakas liike, joka vetosi köyhimpien maiden velan mitätöimisen puolesta.

(<http://www.kepa.fi/kampanjat/arkisto/jubilee/suomi.html>)

MITEN KAMPANJA SAI ALKUNSA?

1970-luvun öljykriisistä alkunsa saanutta kehitysmaiden velkaongelmaa yritettiin eri tavoin ratkoa jo 1980-luvulta lähtien. Päättäjien saamattomuus kyllästytti, ja Jubilee-kampanja sai virallisesti alkunsa kirkollisten piirien parista Britanniassa vuonna 1996.

Vuoden 1998 huhtikuussa Afrikan Jubilee 2000 -kampanja aloitti toimintansa Accrassa, Ghanassa. Saman vuoden aikana kampanja aloitettiin lukuisissa eri maissa, ja tieto alkoi välittymään ympäri maailmaa yhä paremmin.

Iso-Britannian Birminghamissa järjestetty G7-maiden kokous toukokuussa 1998 joutui 70 000 ihmisen muodostaman ketjun ympäröimäksi. Tämä massiivinen ihmismobilisaatio oli ehkä tärkein potku muulle maailmalle: ei voi olla kyse mistään turhasta asiasta, jos suuri ja heterogeeninen ihmismassa lähtee liikkeelle. Kiinnostus alkoi toden teolla heräilemään myös muualla kuin Britanniassa.

G7-kokouksen antina kansainväliset rahoituslaitokset lupasivat parannuksia HIPC (Heavily Indebted Poor Countries)-velanvähennysohjelmaansa. Kampanja ei suinkaan tyytynyt tähän, sillä vakavan velkaongelman parissa kamppaileva maa olisi sidottu vuosiksi rakennesopeutusohjelmiin, jotta olisi oikeutettu velanhelputukseen. Maan taloutta olisi kohennettu koulutuksen ja terveydenhuollon kustannuksella. Jubilee-kampanja laajeni yhä nopeammin, yhä laajemmalle.

(<http://www.kepa.fi/kampanjat/arkisto/jubilee/suomi.html>)

SUOMEN ALKUTAIVAL

Suomen kampanja sai alkunsa Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen (Kepa), Kirkkojen vastuuviikon sekä Ammattiliittojen solidaarisuuskeskuksen aloitteesta toukokuussa 1998 Mahdollisuuksien torien yhteydessä. Kepa lähti koordinoimaan kampanjaa.

Saman vuoden lokakuussa Suomi sai ensimmäisen ulkomaisen kampanjavieraansa: Ann Pettiforin Iso-Britanniasta. Ann Pettifor on eräs Britannian Jubilee-kampanjan kärkihahmoista. Lokakuussa myös pidettiin Ruotsissa Uppsalassa ensimmäinen pohjoismainen Jubilee-kampanjakokous.

Marraskuun lopussa Roomassa järjestettiin ensimmäinen kansainvälinen Jubileekokous, jonne kerääntyi osanottajia 38 eri maasta. Samoihin aikoihin Suomen hallitus totesi kehitysaapoliittisessa linjauksessaan, että Suomi tukee osaltaan Jubilee-kampanjaa ja sen päämääriä. (<http://www.kepa.fi/kampanjat/arkisto/jubilee/suomi.html>)

KAMPANJAN TAVOITTEET

Jubilee-kampanjan tavoitteena oli köyhien maiden ylivoimaisten velkojen peruuttaminen vuonna 2000. Ohjelman mukaisesti sellaiset velat pitäisi peruuttaa,

- joita ei voida maksaa takaisin ilman, että ne aiheuttavat kohtuuttomia seurauksia kansalaisille
- jotka olisi jo maksettu takaisin elleivät velallisesta riippumattomat asiat kuten korkotaso tai raaka-aineiden maailmanmarkkinahinnat olisi ratkaisevasti muuttuneet
- jotka ovat syntyneet epäonnistuneiden kehityshankkeiden vuoksi
- jotka ovat moraalittomia ja vailla laillista oikeutusta – esimerkiksi Etelä-Afrikan apartheid-hallituksen velat

Velkojen peruuttamisen tavoitteena tulisi olla avoimuuden lisääminen ja kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen. Velkojen peruuttamisen ei tulisi lisätä ulkopuolelta asetettujen ehtojen määrää. Vapautuvien voimavarojen oikeudenmukaista käyttöä voitaisiin edistää varmistamalla päätöksenteon avoimuus ja kansalaisyhteiskunnan osallistumismahdollisuudet. Kansalaisten tulisi itse voida määrätä mihin vapautuvat voimavarat käytetään.

Toistaiseksi velkojat itse ovat päättäneet kuinka paljon velkataakkaa kevennetään ja minkälaisilla ehdoilla se tehdään. Tämä ei ole oikeudenmukaista, koska niin velkojan kuin velallisenkin pitäisi kantaa vastuu ratkaisusta yhdessä. Velkojen peruuttamisesta tulisi päättää riippumattomalla ja demokraattisella foorumilla, jossa velkojat ja velalliset olisivat tasa-arvoisesti edustettuina.

Suomen Jubilee 2000 -kampanjan tavoitteena on, että Suomi peruuttaa omat kahdenväliset velkasaatavansa köyhistä maista ja että Suomi edistää kansainvälisten ratkaisujen syntymistä köyhien maiden velkojen peruuttamiseksi. (<http://www.kepa.fi/kampanjat/arkisto/jubilee/2000linja.html>)

PERUSTELUJA VELKOJEN PERUUTTAMISELLE

Eettinen näkökulma

Sekä velkoja että velallinen ovat yhtä lailla vastuussa veloista ja siksi myös vastuu velkojen aiheuttamien ongelmien ratkaisusta on yhteinen. Velkojen aiheuttamat ongelmat voidaan ratkaista

jos vain kansainvälisellä yhteisöllä on siihen poliittista tahtoa. Inhimillisistä syistä ratkaisua ei voi enää pitkittää.

Taloudellinen ja sosiaalinen näkökulma

Velanhoitomaksut nielevät erittäin suuren osan köyhien maiden varoista. Velanhoitoon kuluvat varat voitaisiin velkojen peruuttamisen jälkeen käyttää koulutukseen ja terveydenhuoltoon.

Ulkomainen velkataakka luo voimakkaita paineita vientitulojen kasvattamiseen.

Taloudelliset voimavarat kohdistetaan vientiteollisuuden kehittämiseen ja kotimarkkinateollisuuden kehittämiseen jää aivan liian vähän voimavaroja. Suuri osa kehitysmaista saa vientitulonsa vain muutamasta raaka-aineesta tai matalan jalostusasteen tuotteesta. Kehitysmaiden taloudet ovatkin hyvin riippuvaisia maailmantalouden kehityksestä, esimerkiksi raaka-aineiden maailmanmarkkinahintojen kehityksestä, mutta eivät voi vaikuttaa siihen itse.

Poliittinen ja demokraattinen näkökulma

Velkataakka on merkinnyt myös sitä, että kehitysmaat ovat joutuneet noudattamaan velkojen — esimerkiksi Maailmanpankin ja Kansainvälisen Valuuttarahaston — asettamia talouspoliittisia ohjelmia. Tämä on kaventanut taloudellista itsemääräämisoikeutta ja heikentänyt demokratiaa.

Demokratian edellytys on, että kansalaisyhteiskunta tai sen edustajat voivat vaikuttaa poliittisiin päätöksiin ja että päätöksiä voidaan myös muuttaa. Velkaongelma ja sen mukana tullut voimakas ulkopuolelta tuleva ehtojen asettaminen kaventaa demokratiaa.

Ympäristönäkökulma

Velkataakan aiheuttama paine viennin kasvattamiseen edistää ympäristön ja luonnonvarojen liika-käyttöä. Monissa velkaantuneissa maissa ongelmana onkin esimerkiksi metsien ylihakkuu.

(<http://www.kepa.fi/kampanjat/arkisto/jubilee/2000linja.html>)

TAVOITTEIDEN TOTEUTUMINEN

Miksi velkojen mitätöinti on niin vaikeaa? Jubilee 2000-kampanja ja YK totesivat, että luvutut velkahelpotukset ovat toteuttamatta.

Kansainvälinen Jubilee 2000 -kampanja onnistui vetoomuksilla ja suurtahtumallaan painostamaan kesäkuussa 1999 Kölnissä kokoontuneet rikkaimpien teollisuusmaiden G7 -huippukokoukseen osallistuneet johtajat suostumaan velan aiottua laajempaan mitätöimiseen. Syksyllä Maailmanpankki ja Kansainvälinen valuuttarahasto IMF tekivät samansuuntaisia päätöksiä ja aivan vuosituhanen vaihteen alla USA, Britannia ja Kanada julistivat yksipuolista velkojen anteeksiantoa.

Kölnissä luvattiin yhteensä 100 miljardin dollarin velkahelpotuspaketti: 25 miljardia aikaisemmin

sovittu HIPC-ohjelman mukaista helpotusta, 30 miljardia yhtä lailla aiemmin "Napolin ehdoilla" sovittuja kahdenvälisten velkojen mitätöintejä, 25 miljardia uutta Kölnissä sovittua HIPC-ohjelman ehtojen parantamiseen luvattua rahaa ja G7-maiden lupaus mitätöidä näiden maiden 20 miljardin dollarin kehitysluotot kokonaan.

Vuoden 1999 lopussa tehtiin lisää kahdenvälisten velkojen mitätöintilupauksia 11 miljardin dollarin verran. Näin vuonna 1999 tehtyjen lupauten loppusumma nousi 111 miljardiin dollariin. Tämä on Jubilee 2000 -kampanjan laskelmien mukaan alle kolmannes kiireistä velkahelpotusta tarvitsevien 52 maan veloista. (*"Riemuvuoden petetyt lupaukset"*, Juha Rekola, Voima, 15.5.2000)

MITÄ LUPAUSTEN JÄLKEEN ON TAPAHTUNUT?

Jo juhlavuonna alkoi kasaantua todisteita näiden lupauten pettämisestä. Myös YK:n pääsihteeri Kofi Annan joutui maaliskuussa 2000 toteamaan, että luvatut syvemmälle menevät, nopeammat ja laajemmat velkahelpotukset ovat vielä toteutumatta.

Kölnin 100 miljardin dollarin lupauksista oli vuoden 2000 huhtikuun alkuun mennessä toteutunut vain murto-osa, runsas 12 miljardia dollaria. Kun Kölnistä oli kulunut yksitoista kuukautta, näytti hyvin todennäköiseltä, että teollisuusmaiden johtajat syövät sanansa..

Huhtikuussa 2000 vain viisi maata (Bolivia, Uganda, Mauritania, Mosambik ja Tansania) oli päässyt Kölnissä sovittujen uusien HIPC-ehtojen mukaisen ohjelman päätöksentekovaiheeseen. Näistä ainoastaan Ugandan velkaa itse asiassa oli mitätöity. Prosessi on hidastunut huomattavasti. Kun Maailmanpankki vielä joulukuussa 1999 arvioi 24 maan ehtivän tähän vaiheeseen vuonna 2000, puhuttiin itse juhlavuonna enää 14 maasta. Itse HIPC-ohjelmaan on hyväksytty 41 maata.

Sytä velkahelpotuksen hidastumiseen on monia. Muun muassa Japani on kieltäytynyt 10 miljardin dollarin HIPC-velan mitätöimisestä "moraalisista syistä" (jotka toki eivät ole estäneet Japania lunastamasta verorahoilla omien pankkiensa 300 miljoonan dollarin velkoja).

Maailmanpankin puheenjohtaja James Wolfensohn on sanonut, että luvattu HIPC-lainojen mitätöinti vahingoittaisi pankin luottokelpoisuutta (huolimatta siitä, että pankilla on yli 180 miljardin dollarin pääomatakuut jäsenvaltioiltaan).

Yhdysvaltain kongressi kieltäytyi rahoittamasta presidentti Clintonin pyyntöä 210 miljoonan dollarin HIPC-rahoituksesta (vaikka USA:n budjettilylijäämäksi seuraavien kymmenen vuoden aikana arvioidaan jopa yli triljoonaa dollaria).

Euroopan unioni puolestaan kieltäytyi vahvistamaan Euroopan kehitysrahaston käyttämättä jääneiden varojen siirtämistä tähän tarkoitukseen, koska sen mielestä USA:n tulee osallistua

velkahelpotuksiin reilulla sille kuuluvalla osuudella.

Maailmanpankki ja muut velkojat käyttävät uuden köyhyydenvähentämisstrategiansa hyväksymistä tekosyynä velkahelpotusten hidastamiseen. Velkojen mitätöimistä ei muka voi aloittaa ennen kuin täydellinen suunnitelma köyhyyden vähentämisestä on valmis. Britannian kehitysyhteistyöministeri Clare Short kritisoi tätä voimakkaasti maaliskuussa.

Maailmalla kiertää sitkeästi tietoja, joiden mukaan viiden velkahelpotuksista nauttimaan päässeiden maan veloista olisi mitätöity 90-100 prosenttia. Jubilee-kampanjan käsiinsä saamien tietojen mukaan tämä ei ole totta, vaan ainoastaan 40% veloista ollaan mitätöimässä.

Tämä johtuu siitä että kolmasosa köyhimpien maiden veloista on velkaa kansainvälisille rahoituslaitoksille, eivätkä IMF, Maailmanpankki ja alueelliset kehityspankit ole sitoutuneet velkojen 100-prosenttiseen mitätöintiin. Ne puhuvat velkataakan alentamista "kestävälle tasolle", jonka rikkaat maat ovat yksipuolisesti määritelleet olevan 150 prosenttia köyhän maan vientitulojen määrästä. Yksittäisistä velkojamaistakin vain harva on toistaiseksi sitoutunut velkojen täydelliseen mitätöintiin.

YK:n pääsihteeri Kofi Annan korosti huhtikuussa 2000 julkistetussa millennium-raportissaan, että on turha tavoitella köyhyyden vähentämistä, jos velkaongelmaa ei saada ratkaistua. Hän myös esitti Jubilee-kampanjan tavoin riippumattoman velkojen selvittelykomitean perustamista. Sen puute on perussy velkahelpotuksen epäonnistumiselle. Nykyinen järjestelmä, jossa rikkaat velkojat sopivat ja sanelevat keskenään ehtoja köyhille velallisilleen ei näytä saavan aikaan muuta kuin korkean tason konferensseja ja petettyjä lupauksia.

(*"Riemuvuoden petetyt lupaukset"*, Juha Rekola, Voima, 15.5.2000)

5 Kehitysmaiden velkaongelma ja Suomi

Kolmannes kehitysmaiden yli 1 200 miljardin markan ulkomaisesta velasta perustuu Maailmanpankilta, Kansainväliseltä valuuttarahastolta IMF:ltä ja alueellisilta kehityspankeilta saatuihin kehitysluottoihin (http://www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/kirja/mustat_pilvet.htm, 2003). Keskeisiä velkojia ovat myös Yhdysvallat, Japani ja suuret EU-maat. Päinvastaisista lupauksistaan huolimatta ne ovat antaneet kitsaasti anteeksi esimerkiksi köyhimpien Afrikan maiden velkoja.

Suomi ja muut Pohjoismaat ovat ensimmäisten joukossa pyyhkineet yli epätoivoisimpaan tilanteeseen joutuneiden maiden kehitysluottoja. Ratkaisussa yhdistyvät inhimillisyys ja käsitys siitä, että luottojen perintä olisi joka tapauksessa ylivoimaista. Suomi antoi esimerkiksi vuoden 2000 alkuun mennessä anteeksi kehitysluottojaan noin miljardin markan arvoista (http://www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/kirja/mustat_pilvet.htm, 2003). Anteeksianto ei kuitenkaan koske kaupallisin perustein myönnettyjä vientiluottoja.

5.1 Suomen vientiluottojen periaatteet

Suuri osa kehitysmaiden ulkomaisesta velasta koostuu lainoista, joilla teollisuusmaat ovat edistäneet omaa vientiään. Kansalaisten näkökulmasta järjestelyyn sisältyy vakavia ongelmia, koska vientiluottoja koskevat tiedot eivät ole julkisia ja koska vientiluotoilla on ollut tärkeä osansa kehitysmaiden syvenevässä sosiaalisessa ja ympäristökriisissä (http://www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/kirja/mustat_pilvet.htm, 2003). Kyseiset ongelmat koskevat myös Suomen vientiluottoja kehitysmaille.

Kauppa- ja teollisuusministeriön alaisen Finnveran takuuvastuut olivat esimerkiksi vuonna 1999 noin 22 miljardia markkaa - pääosa julkisin varoin tuetuista investoinneista meni silloin Aasiaan. (http://www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/kirja/mustat_pilvet.htm, 2003). Myös toiseen Suomen luottotajaan, Leonia Yrityspankkiin, valtiovaltamme voi omistajana vaikuttaa suoraan. Kaikki riippuu päättäjien halusta vaikuttaa ja johdonmukaistaa Suomen kehityskauppoliittikkaa. Yhtä kaikki, vuonna 1963 säädetyn vientitakuu- ja korkotukilain uudistaminen eteni keväällä 2000, jolloin asiaa valmistellut asiantuntijaryhmä sai valmiiksi lakiesityksensä (http://www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/kirja/mustat_pilvet.htm, 2003). Se antoi toivoa, että Suomi terävöittäisi vihdoinkin vientitukensa myöntämisperusteita. Teollisuusmaiden taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD pyrkii myös osaltaan yhdenmukaistamaan kansallisia viennin rahoitusjärjestelmiä (http://www.kaapeli.fi/kaikki_pelissa/kirja/mustat_pilvet.htm, 2003).

6 Afrikka

AFRIKAN NYKYTILANNE

Afrikan auttamisesta on tullut yksi YK:n ja muiden kansainvälisten järjestöjen keskeisiä tavoitteita viimeisen vuosikymmenen aikana. Erityisesti YK:n osalta, sen ghanalaisen pääsihteerin ja Nobelin rauhanpalkinnon saajan Kofi Annanin toimikaudella Afrikan valtioiden taloudelliset ongelmat ja maiden lisääntyneet ulkomaanvelat ovat olleet toimielimen agendoissa esillä säännöllisesti. Kyse ei kuitenkaan esimerkiksi YK:n tapauksessa ole ensisijaisesti pääsihteerin taustasta vaan huolesta, että Afrikan maat ovat jäämässä pahasti jalkoihin maailmantalouden kehityksessä. Maailman 48 köyhimmästä maasta 34 on Afrikasta

(<http://www.global.finland.fi/tietopankki/teemat/kehitysyhteistyö/>, 2000).

AFRIKAN ONGELMAT YK:N SILMIN

Afrikan ongelmat ovat keskeisesti esillä kaikissa kehitystä käsittelevissä YK:n kansainvälisissä dokumenteissa, esimerkiksi YK:n vuosituhatjulistuksessa (<http://www.ykliitto.fi/yktieto/kehitysmaat/>, 2003). Myös YK:n suurkokousten teemat, kuten HIV-virus tai AIDS, rasismi, lapsen oikeudet, pienaseet ja kehitysrahoitus, käsittelevät juuri Afrikan alueen avainongelmia. YK:n rauhanturvatoiminnan kehittämisen suurimpia haasteita ovat lisäksi Afrikan alueen konfliktit muun muassa Etiopia-Eritreassa, Sierra Leonessa, Ruandassa, Kongossa ja Angolassa. (<http://www.ykliitto.fi/yktieto/kehitysmaat/>, 2003). Kaikki edellä esitetyt ongelmat liittyvät osaltaan myös talouteen ja velkaantumiseen - esimerkiksi sodat ja asevarustelu ovat suuria lohkoja jo valmiiksi vähäisistä rahavaroista erityisesti pienimpien ja usein myös köyhimpien Afrikan valtioiden kohdalla.

Lisäksi, rikkaiden teollisuusmaiden halukkuus puuttua väkivaltaisiin sotiin on ollut ja on edelleen hyvin vähäistä, kuten Ruandan vuoden 1994 kansanmurha osoitti. Syvien sosiaalisten ongelmien ja demokratian heikkouden takia maanosa on myös herkkä uusille konflikteille, kuten maanvaltauskiihat Zimbabwea tai etnisten ryhmien väliset konfliktit Nigeriassa osoittavat. Tämänhetkinen suuri kysymys onkin, miten teollisuusmaat ovat valmiita lisäämään tukeaan – niin hallinnollista, rauhanturva- kuin taloudellista tukeaankin - Afrikan maille ja miten halukkaita usein sodissa kansuksensa hankkineet Afrikan maiden johtajat ovat valmiita käyttämään kehitysmahdollisuuksia koko kansan parhaaksi. Yhtä kaikki, myös ihmisoikeuksien kunnioittamista ja demokratian edistämistä tarvitaan Afrikan mantereella, mikäli YK:n kunnianhimoisesta tavoitteesta puolittaa köyhyydessä elävien osuus vuoteen 2015 mennessä, halutaan tosissaan pitää kiinni(<http://www.ykliitto.fi/yktieto/koyhyys/>, 2002).

VELKAANTUVAT AFRIKKALAISET VALTIOT

Kehitysmaiden velkaongelma on viime vuosina pahentunut entisestään – erityisesti tilanne on huolestuttava maanosatasolla Afrikassa. Maanosan yhteenlaskettu ulkomaanvelka on esimerkiksi viime vuosina ollut lähes 80% maiden bruttokansantuotteesta: useat afrikkalaiset valtiot ovat siten joutuneet ottamaan lisävelkaa maksaakseen takaisin lainojensa korkoja. Suurin osa esimerkiksi Saharan eteläpuolisen Afrikan maista pystyy maksamaan vain noin puolet vuosittaisista lainanhoitokuluihin (http://www.kepa.fi/arkisto/maanosat_1999). Tämän seurauksena maiden vientitulot menevät suurelta osin velanhoitokustannuksiin ja jäljelle jääneet varat ovat olemattoman pienet esimerkiksi yhteiskunnallisten ja taloudellisten olojen parantamiseen. Monien afrikkalaisten valtioiden osalta ulkomaanvelkojen takaisinmaksu on jo käytännössä tunnustettu mahdottomaksi. (http://www.global.finland.fi/tietopankki/teemat/kehitysapu_2000).

Useissa Afrikan valtioissa on maataloudessa vientitulojen kartuttamiseksi siirrytty myös yhä enemmän rahakasvien viljelyyn sen sijaan, että viljeltäisiin ruokaa paikalliseen tarpeeseen. Samalla myös paineet Afrikan ympäristöä kohtaan ovat lisääntyneet. Yhtä kaikki, lainojen antajamaat eivät monestikaan ole tunteneet vastuutaan luottoa antaessaan: käyttötarkoituksen tuottavuutta ja tarpeellisuutta ei myöskään ole pohdittu riittävästi. Lisäksi lainanantajamaiden omaa maan teollisuutta on tuettu sitomalla lainojen ottajamaiden käyttötarkoituksia. Lainoja on myönnetty kehitysmailla esimerkiksi erilaisten poliittisten päämäärien edistämiseksi ja monet lainaa vastaanottaneet maat rahoittivat lainoilla myös sotilasmenojaan. Tämän takia G 8-maiden johtajille on nytemmin esitetty vetoomus lainojen osittaisesta peruuttamisesta. Näinhän meneteltiin esimerkiksi Saksan suhteen toisen maailmansodan jälkeen. Nyt Saksa suhtautuu itse varauksellisesti velkojen peruuttamiseen. (<http://forum.attac.kaapeli.fi/>).

AFRIKAN VALTIOIDEN TALOUS HISTORIAN NÄKÖKULMASTA

Köyhimpien kehitysmaiden julkiset taloudet ovat hyvin riippuvaisia kehitysavusta ja kansainvälisten rahoituslaitosten lainoista. Monissa Afrikan maissa valtion budjetin tuloista lähes viisikymmentä prosenttia katetaan ulkomaisella velalla. Rikkaimmissa kehitysmaissa tilanne on hieman toinen. Afrikkalaisten kehitysmaiden yhteinen rintama onkin jakautunut kahtia: esimerkiksi Saharan eteläpuolinen Afrika on jäänyt lähes täysin osan kehitysmaistakin hyötymien kansainvälisten pääomavirtojen ulkopuolelle (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous>, 2003). Rakenteeltaan afrikkalaiset kehitysmaataloudet ovat maailmanlaajuisella tasolla varsin yksipuolisia ja siksi haavoittuvia. Tyypillisesti koko ulkomaankauppa lepää ainoastaan muutaman tietyn raaka-aineen tai maataloustuotteen varassa - esimerkiksi puuvillan, kahvin tai kullan - ja kun näiden

maailmanmarkkinahinta ajoittain laskee, on se katastrofi koko kansantaloudelle. Samalla teollisuusmaat pitävät usein yllä korkeita tullimaksuja tuotteille, jotka voisivat olla kiinnostavia myös länsimaiden markkinoilla. Läntiset teollisuusmaat myös tukevat oman maataloutensa kilpailukykyä usein kehitysmaiden kustannuksella – valitettavan moni epäonnisten markkinoiden maista juuri Afrikassa - omilla tukiaismaksuillaan. Näin kehitysmaiden on vaikea saada jalansijaa länsimaisille markkinoille, ja toisaalta maatalouden ylituotannon "dumpkaus" kehitysmaihiin alle normaalihintojen uhkaa usein paikallisen maanviljelyn kannattavuutta.

Syyt erityisesti Afrikan valtioiden talouksien ongelmiin juontavat juurensa myös pitkälle historiaan ja kolonialismiin, jota länsimaat vielä maailmansotiin saakka harjoittivat eri puolilla maailmaa. Tuolloin esimerkiksi Länsi-Afrikan raaka-aineita hyödynnettiin isäntämaan tarpeisiin säälimättömästi, ja teollisuutta ja infrastruktuuria rakennettiin "riistetyissä maissa" yksipuolisesti läntisten valtioiden intresseistä käsin. Lisäksi useiden Afrikan valtioiden kohdalla maiden hallinto alistettiin niinkään siirtomaaisännän hoidettavaksi. Kun kolonialismista lopullisesti luovuttiin 1900-luvun puoliväliin jälkeen, jäi moniin Afrikan valtioihin jäljelle vientipainotteinen teollisuus ja kulttuurille vieras yhteiskuntarakente. Toisaalta afrikkalaisten valtioiden tilannetta ovat vaikeuttaneet myös siirtomaa-ajan jälkeiset, maiden sisäiset ongelmat, kuten korruptio ja lukuisat konfliktit. (<http://www.ykliitto.fi/yktieto/kehitysmallmaat>, 2003).

MITÄ ETELÄ MAKSAA POHJOISELLE?

Mitä eteläisen pallonpuoliskon avustaminen sitten maksaa pohjoisille teollisuusvaltioille? Vai pitäisikö kysymystä sittenkin käsitellä päinvastaisesta näkökulmasta, sillä Maailmanpankin vuoden 1998 raportin mukaan kehitysmaat maksavat yhdeksän kertaa enemmän velanhoitokustannuksia länsimaille kuin ne saavat kehitysapua (Maailmanpankki, Global Development Finance, 1998). Köyhimmät kehitysmaat, joista suurin osa sijaitsee juuri Afrikassa, maksavat itse asiassa hieman enemmän velanhoitokustannuksia länsimaille kuin ne saavat itse kyseisiltä mailta kehitysapua. Saharan eteläpuolisen Afrikan avun ja velkamaksujen suhde on esimerkiksi 1:1,3 (Maailmanpankki, Global Development, 1998).

Kehitysmaat joutuvat tämän vuoksi maksamaan myös velanhoitokustannuksensa länsimaille uusilla lainoilla. Kun vuonna 1996 kehitysmaat olivat ennestään 2095 miljardia dollaria velkaa länsimaille, ottivat ne samana vuonna uutta lainaa 275 miljardia dollaria, mutta tämäkään ei kattanut kaikkia velanhoitokustannuksia. Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden oli käytettävä myös 2.6 miljardia kehitysapuvaroistaan velanhoitokustannuksiin. Siten kehitysmaat maksavat joka päivä 717

miljoonaa dollaria länsimaille – maista köyhimmat noin 40 miljoonaa dollaria päivässä.
(Maailmanpankki, Global Development Finance, 1998).

AFRIKAN TILANNE JA VELAN INHIMILLISET SEURAUKSET

Ennen Maailmanpankin kehittämää HIPC-velanvähennysohjelmaa kuitenkin esimerkiksi UNICEF oli laskenut, että jos Saharan eteläpuolisen Afrikan maiden ei tarvitsisi maksaa velkojaan, vapautuvat varat riittäisivät kattamaan maanosan kaikkien asukkaiden perustarpeiden, kuten terveydenhuolto, koulutus, ravinto ja niin edelleen, tyydyttämisestä aiheutuvat lisäkustannukset (Jubilee 2000-ohjelma). Myös YK-organisaation alainen UNDP on arvioinut, että jokainen lisäprosentti bruttokansantuotteesta, jonka Afrikan maat käyttävät terveydenhuoltoon ja opetukseen, johtaa 24 prosentin laskuun lapsikuolleisuudessa. Tämän arvion perusteella voidaan olettaa, että velanhoitokustannusten vaihtoehtoisella käytöllä terveydenhuoltoon ja opetukseen olisi suuria vaikutuksia lapsikuolleisuuden vähentämisessä. (UNDP, Human Development Report, 1996).

6.1 Afrikan valtioiden velkakierre: esimerkkinä Ghana

Länsi-Afrikan Ghana on sekä rikas että köyhä maa: tämä maailman merkittäviin kullantuottajamaihin lukeutuva valtio oli vuonna 2002 ulkomaille velkaa lähes seitsemän miljardia euroa (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/>, 2003). Ghana on Etelä-Afrikan ohella maailman suurimpia kullantuottajamaita ja maassa on myös hyvät timantti- ja bauksiittivarannot. Ghana myös lyhentää ulkomaanvelkaansa lähes sataprosenttisesti kullasta saatavilla vientituloilla. Kulta syrjäytti kaakaon maan tärkeimpänä vientituotteena 1990-luvulla: kaakaon osuus laski 50 prosentista 30:een prosenttiin vuosien 1983 – 1997 aikana. (<http://www.kepa.fi/uutisartikkelit/velka/>, 2003).

Viime vuosina Ghana on rajusti yksityistänyt kansallista teollisuuttaan, mikä on johtanut ulkomaisten sijoittajien ja omistajien ryntäykseen. Maan suurin kaivosyhtiö Ashanti Goldfields tuotti esimerkiksi vuonna 1998 yli puolet eli 46 tonnia maan kaikesta vientikullasta (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/>, 2003). Siten kullan maailmanmarkkinahinta on Ghanalle elintärkeä asia. Kulta ja muut luonnonrikkaudet eivät kuitenkaan ole pelastaneet maata velkaantumasta rajusti monien muiden Afrikan maiden tapaan. Jos esimerkiksi kullan hinta laskee vielä nykyisestä, se vaikeuttaa ongelmallisen velanmaksun liki mahdottomaksi tehtäväksi, arvioi maailman kullantuottajien keskusjärjestö WGC - World Gold Council. Ghana on siksi monien

muiden kullantuottajamaiden tapaan vastustanut IMF:n suunnitelmia myydä osa kultavarannostaan, koska ylitarjonta laskisi kullan maailmanmarkkinahintoja. Ironista kyllä, IMF on suunnitellut myyvänsä kultavarantoaan juuri rahoittaakseen velkahelpotuksia. (IMF ja kehitysmaat, KEPAN raporttisarja 33, 2000 ja World Gold Councilin [www](http://www.wgc.org)-sivut).

GHANA MAAILMANPANKIN JA IMF:N RAKENNESOPEUTUSOHJELMIEN KOHDEMAANA

Edellisen ohella Ghanan hallituksen päätös hakea Maailmanpankin ja IMF:n velkahelpotusohjelmaan jakoi maan kansalaiset useaan vastakkaiseen leiriin ja synnytti aiheesta kiperän keskustelun julkiseen kannanottoon. Velanhelpotusohjelman kiivaimmat vastustajat pitivät sitä teollisuusmaiden ja monikansallisten yritysten uutena keinona lisätä taloudellista valtaansa Ghanassa. Osa vastustajista puolestaan pelkäsi, että velanhelpotusohjelmaan liittyminen karkottaisi ulkomaiset sijoittajat maasta: ohjelmaan hakeminen olisi sen vastustajien mukaan ikään kuin vahvistanut maan talousongelmat. Yksi näkyvimmistä ohjelman vastustajista tällä perusteella olikin Ghanan entinen talousministeri. Entisen talousministerin velanvähennysohjelman vastustamisen vuoksi, maan istuva presidentti joutui osaltaan työskentelemään pitkään hallituksensa kanssa pakkoraossa, sillä maan edellisvuosien epäonnistunut talouspolitiikka oli syventänyt ennestään Ghanan velkakierrettä. Vaikka Ghanan presidentti nimenomaisesti kannatti HIPC-velanvähennysohjelmaan mukaan lähtemistä, hän suhtautui velanhelpotukseen monilta osin myös kriittisesti. (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/>, 2003).

VELKAOHJELMAAN MUKAAN LÄHTEMINEN – GHANALAISTEN ARGUMENTIT PUOLESTA JA VASTAAN

Ghanan Jubilee 2000-liikkeen johtajan, Akoto Ampawin mukaan toisaalta, Ghanan velat eivät ole pitkään aikaan olleet maksettavissa mistään realistisesta näkökulmasta katsottuna. Hänen mukaansa Jubileen velkahelpotusohjelma tarjosi maalle vain pelkkiä murusia (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/> 2003). YK:n alulle lanseeraama Jubilee 2000 -liike ajoi juuri raskaimmin velkaantuneiden kehitysmaiden velan täydellistä anteeksiantoa ja liike on ollut näkyvästi esillä nimenomaan Afrikan maissa. Vaikka erityinen Jubilee-teemavuosikampanja onkin jo ehtinyt päättyä, Ghanassa samanniminen liike on kuitenkin jatkanut julkista keskustelua maan velkaongelmasta. Erästä näkökantaa velkahelpotusohjelmaan edustaa Ghanan perinteinen elinkeinoharjoittajakunta – maan lukuisat kalastajat. Suurin osa ghanalaisista kalastajakunnista nimittäin luottaa pitkälle vain perinteiseen afrikkalaiseen tapaan selviytyä – paikalliseen yhteistyöhön.

Ghanassa erityisiä rakenne-, sopeuttamis- ja velanhelputusohjelmaohjelmia on nimittäin toteutettu jo pitkään, lähes parinkymmenen vuoden ajan. Toivottua vaikutusta niillä ei kuitenkaan ole saatu aikaan, vaikka Ghana on vuodesta 1983 lähtien ollut mukana lukuisissa eri ohjelmissa. Vuosittain Ghana on siten sijoittanut ohjelmien kautta noin 30 prosenttia vientituloistaan ulkomaisen velanmaksuun(<http://www.kepa.fi/teemat/talous/>, 2003). Kuitenkin maan ulkomaanvelka on kasvanut kahdenkymmenen vuoden aikana 1,6 miljardista 6,2 miljardiin dollariin. Tähän vedoten Ghanan kalastajakunnat ovat sitä mieltä, että ainoastaan täydellisellä maan velkojen anteeksiannolla on Ghanalle olennaista merkitystä. Muilta osin Ghanan kalastajakuntien mielestä puolittainen tai vain osan taakasta kattava velkahelputus loisi pelkästään lisää edellytyksiä uuskolonialismin saapumiseen Afrikkaan. (<http://www.kepa.fi>, jonka teemasivustolta lähteinä 'kehitysapu' -, 'talous' -, 'köyhyys' - ja 'velka' -osiot, 2003).

TALOUSKURI GHANAN ENSIMMÄISENÄ EHTONA

HIPC-velkahelputusohjelmaan mukaanpääsyä hakiessaan, Ghanan piti muiden kehitysmaiden ohella vakuuttaa Maailmanpankki ja IMF ennen kuin ne ottivat kyseisen maan erityiselle ohjelmakandidaattilistalleen. Ghanan talouspäättäjille Maailmanpankin ja IMF:n vakuuttaminen merkitsi rajujen taloussaneerausten ohella suostuttelu- ja neuvottelumatkojen tekoa useiden velkojamaiden luo: valtion merkittävimmät velkojat ovat edelleen Iso-Britannia ja Japani. Tiukka taloudenpito merkitsi yleisesti kehitysmaissa myös tiukkoja budjetteja, joissa hallitukset säästivät etenkin sosiaali- ja terveydenhuoltosektorin varoistaan. Samoin uusi talouspolitiikka kiristi verotusta ja lisäsi työttömyyttä, kun valtionhallintoa yksityistettiin. Tämä on juuri ollut velkahelputusohjelmia vastustavien yksi suurimmista huolenaiheista niin Ghanassa kuin muissakin raskaasti velkaantuneissa maissa. (IMF ja kehitysmaat, KEPAN raporttisarja 33, 2000).

YDINONGELMANA KÖYHYYS

Rakennesopeuttamisohjelmat eivät arvostelijoiden mukaan ole Ghanan tapauksessa pureutuneet lainkaan velkaongelman ytimeen: köyhyyteen sekä sen syihin ja seurauksiin ei olla päästy käsiksi toivotulla tavalla. Sopeuttamisessa on siten pikemminkin ollut kyse kaupan esteiden poistamisesta, joka on myöhemmin osaltaan koitunut kotimarkkinoiden tappioksi ja läntisten suuryhtiöiden eduksi. Velkakierteessä olevien maiden helputusohjelmiin onkin ohjelmaan pääsyn ehdoksi lisätty nyt niin sanottu köyhyys vähentämisstrategia. Myös Ghanassa maan hallitus loi sellaisen. Kiteytettynä rakennesopeuttamisohjelmien uudistus pyrki siihen, että velanhelputuksen aikaansaaman taloudellisen elpymisen tuotot ja edut suunnattaisiin nimenomaan köyhyys vähentämiseen. Huomiota haluttiin kiinnittää nimenomaisesti maaseudun, terveydenhuollon ja koulujen hälyttävään

tilaan. Lisäksi mainittakoon, että juuri kansalaisjärjestöt eri maista ovat painostuksellaan saaneet uudistuksen osaksi velanhelpotusohjelmia. (IMF ja kehitysmaat, KEPAN raporttisarja 33, 2000).

Näin velanhelpotusohjelmista on tullut entistä läpinäkyvämpiä ja dynaamisempia. Myös kehitysmailla on osaltaan aiempaa suurempi mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja saada äänensä paremmin kuuluville Maailmanpankissa ja IMF:ssä. Olennaista on myös se, että kansallinen taloussuunnittelu osataan tällä hetkellä liittää kehitysmaissa osaksi laajempaa maailmanlaajuista makrotalouden suunnittelua. Rakennesopeutusohjelmien uudistuspyrkimyksiä on kuitenkin arvosteltu, sillä velkojat voivat halutessaan sanella avunsuuntauksen ehtoja. Vaikkapa se, mille alueille rahaa pitäisi suunnata tai mihin avustusalueisiin halutaan panostaa kaikista eniten, käyvät tästä havainnollistavina esimerkkeinä. (IMF ja kehitysmaat, KEPAN raporttisarja 33, 2000).

7 Kehitysmaiden velkaongelmat Aasian alueella

Aasia ja Tyynenmeren alue on ohittanut Etelä-Amerikan ja Karibian velkaisimpana mantereena. Kaikkein köyhimmmät velkaantuneet maat löytyvät kuitenkin Afrikasta. Velkaantumiskierre on Aasian maissakin koko ajan syventynyt, kun maiden on täytynyt ottaa lisää velkaa pystyäkseen maksamaan vanhojen lainojensa korkoja. (http://www.sci.fi/~tumakaup/9_MJAM1.HTM) Velkaantuminen on johtanut monissa näistä maista köyhyyden lisääntymiseen ja olojen kurjistumiseen entisestään. Aasian alueelta kehitysmaihiin voidaan lukea monia pieniä ja äärimmäisen köyhiä valtioita kuten Bangladesh, Itä-Timor ja eristäytynyt, totalitaarinen Pohjois-Korea, mutta alueella on myös Kiinan ja Intian kaltaisia mämmuttitalouksia, jotka painivat velkaongelmien kanssa. Aasian alueen kehitysmaat eivät siten ole luonteeltaan kovin yhtenäisiä, ja alueen maiden välillä on huikeita taloudellisia eroja. Alueen sisällä suurimmat velkamäärät ovat suurilla mailla eli Kiinalla, Indonesialla, Intialla ja Korealla, mutta henkilöä kohden laskettuna kärkeen nousevat Korea, Malesia, Thaimaa, Samoa ja monet muut Tyynenmeren maat. Suomen-suhteiden kannalta keskeisimpiä Aasian alueen kehitysmaita ovat Indonesia ja Filippiinit. (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/601>)

Aasian alueella on monia talouksia, jotka luetaan kehitysmaihiin, mutta joita länsimaissa pidetään

mahdollisina kasvutalouksina. Kiina on jo muutaman vuoden ajan ollut maailman suurin nopeasti kasvava markkina-alue. Kasvua vauhdittaa Kiinan nykyinen länsipolitiikka myötäilevä suuntaus, joka on lisännyt länsimaisten yritysten investointeja maahan. Perinteisissä Aasian talousalueen kehittyneissä lippulaivoissakin kasvu on jossain määrin jämähtänyt paikoilleen. Etelä-Koreassa ja Taiwanissakin pitkään vallinnut kilpailuetu on työvoimakulujen noustessa häviämässä.

Aasian maita – niin teollistuneita kuin kehitysmaitakin – kohtasi 1990-luvulla talouskriisi, joka kohteli niitä kaltoin. Kriisi lähti liikkeelle vuoden 1997 alussa Thaimaan valuutan bahtin devalvaatiosta, ja eteni ketjureaktiona läpi Aasian. Kriisin juuret johtavat alueen valtioiden liian rohkeisiin investointeihin. Myös yksityiset pankit ja suuret yritykset olivat usein liian läheisessä suhteessa valtioon – seurauksena oli valtavia samanaikaisia yksityistaloudellisia ja valtiontaloudellisia vaikeuksia. Ongelmat ehtivät myös kasaantua ennen kuin ne tulivat ilmi, sillä hallituksilla oli taipumus tukea suosituimmuusasemassa olevia yrityksiä huolimatta liian rohkeasti tehdyistä investoinneista. (www.finlandla.org/techreports/asia/4.htm)

1990-luvun talouskriisillä oli merkittäviä vaikutuksia Aasian alueen talouselämään: se jätti jälkeensä konkurssiin menneitä suuryrityksiä, kaatuneita finanssiyhtiöitä sekä aiheutti jopa yli 60 prosentin arvonalenemisen usean alueen maan valuutassa. Kriisi toi myös esiin suuren määrän harkitsemattomia lainoja ja yleensäkin välinpitämättömän lainanantopolitiikan. Kriisi vaikutti voimakkaasti ihmisten jokapäiväiseen elämään, sillä sadattuhannet menettivät työpaikkansa. Köyhimmät köyhtyivät entisestään, mutta myös keskiluokka kärsi huomattavasti. Lisäksi ulkomaiset investoinnit maihin vähentyivät ja kauppavirrat Aasian ja muun maailman välillä vähentyivät. Monet Aasian maat velkaantuivat pahoin talouskriisin seurauksena. (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/600>)

7.1 Indonesian tapaus

Maakohtaloista tässä otetaan esille Indonesia, johon Suomella on paljon metsäteollisuus- ja paperiteollisuussuhteita. Indonesiaan talouskriisi iski raskaasti, maasta on kriisin jälkeisinä vuosina kehittynyt yksi maailman velkaantuneimmista maista. Kun maan velka suhteessa bruttokansantuotteeseen oli vielä 1997 65%, oli se vuoteen 2001 mennessä kasvanut 161,5 prosenttiin. Köyhyysrajan alapuolella elävien indonesialaisten määrä kasvoi samalla noin 50 prosenttia. (Väätäinen 2002)

Vaikka kriisi puhkesi melko nopeasti ja yllättäen, sen syyt ovat syvällä historiassa. Syyt mullistukseen olisi voitu ennakoida jo ennen rahoitusmarkkinoiden vääristyneiden rakenteiden paljastumista. Indonesia teki ensimmäisen sopimuksensa IMF:n kanssa vuonna 1997. Indonesialla on tällä hetkellä velkaa IMF:lle viisi miljardia dollaria. Lisäksi Indonesialla on maan sisäistä velkaa 72 miljardia dollaria pankkien tervehdyttämishjelmaa varten. Kaikkiaan velkaa on siis 136 miljardia dollaria. Valtion vuosibudjetti meneekin lähinnä velkojen maksuun, ja julkisiin kuluihin jää vain vähän rahaa. Indonesiassa vaikeuksia on aiheuttanut myös hallinnon korruptoituneisuus, mistä pyritään eroon yhtenä osana IMF:n ohjelmaa. (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/2459>)

Korruptoituneisuuden ja huonon hallinnon syitä voidaan pitkälti etsiä maan edellisen hallitsijan Suharton kaudelta. Sotilasvallankaappauksella valtaan nousseen Suharton hallintokaudella 1967-1998 Indonesia oli maa, jossa syrjittiin vähemmistöjä ja rajoitettiin poliittista vapautta sekä sananvapautta. Armeija ja hallitsijan perhe toimivat yksinvaltiaina maan talouden johdossa. Maan talous kasvoi Suharton vallan aikana, mutta on selvää että autoritäärinen valtio oli todellisuudessa hyvin kriisiherkkä. Myös suomalaisten kannalta tärkeän Indonesian sellu- ja paperiteollisuuden juuret ovat korruption ja nepotismin värittämät (Väätäinen 2002). Suharto hallitsikin maata rautaisella otteella 32 vuotta, mutta talousvaikeuksien alkaessa 1998 alkoivat myös levottomuudet ja väkivaltaisuuDET armeijan tukahduttaessa mielenosoituksia luodein. Suharto erosi saman vuoden toukokuussa ja maa siirtyi demokratiaan, velkaa otettiin valtavasti talousvaikeuksista selviämiseksi. Indonesian kilpailukyky on vähitellen parantumassa, mutta tavalliset indonesialaiset ovat köyhtyneet huomattavasti. Maata koettelevat lisäksi terroristi-iskut, uskonnolliset erimielisyydet ja erilaiset ääriyhtymät. (<http://www.kepa.fi/uutiset/talous/2459>)

LOPUKSI

Kehitysmaat ovat joutuneet velkojensa kanssa noidankehään, josta poispääseminen on hyvin ongelmallista. Niiden on lisättävä vientiä, jotta ne pystyisivät suoriutumaan edes velan kustannuksista, saati sitten lyhennyksistä. Tämä johtaa ylituotantoon, mistä seuraa maailmanmarkkinahintojen lasku. Yhden tai vain muutaman vientituotteen omaaville kehitysmaaille hintojen lasku saattaa olla kohtalokasta. Viennin lisääminen johtaa myös usein tehokkaampaan

viljelyyn ja rahakkaampien kasvien suosimiseen ruokakasvien kustannuksella. Tästä seuraa nälänhätää ja köyhyyttä, joka puolestaan vaikuttaa siihen, että tuontia on lisättävä. Samalla valtion menot kasvavat ja rahakirstu tyhjenee entisestään. Kehitysmaat joutuvat ottamaan lisää velkaa kasvattaakseen valtion tuloja ja selvittääkseen velan kustannuksista ja lyhennyksistä. Velan kuittaaminen velalla ei ole pidemmän päälle hyvä vaihtoehto.

Toisaalta kehitysmaiden velkaongelmien hoitamiseen suunnatut erilaiset ohjelmat ja kampanjat ovat usein olleet velanantajien ehtojen sanelemia ja ovat siksi soveltuneet käytännön tasolla aika huonosti velan hoitamiseen. Kansalaisjärjestöt ovat myös syyttäneet poliittisia toimijoita usein siitä, että nämä lupaavat toista ja tekevät toista. Muun muassa paljon julkisuutta saanut Jubilee-kampanja on sittemmin tyrehtynyt täysin sen saaman julkisuusarvon pienennyttyä. Kampanjan yhteydessä annetuista lupauksista vain murto-osa on kyetty toteuttamaan.

Pitäisikö kehitysmaiden velat sitten antaa anteeksi? Kysymys on kiistelty ja siihen löytyy mielipiteitä varmasti yhtä paljon kuin vastaajiakin. Jubilee-kampanja ajoi velkojen mitätöintiä kokonaisuudessaan. Toisaalta onko velkojen anteeksi antaminen ratkaisu ongelmaan?

Velkojen mitätöinti ei voi pelkästään olla taikakeinona kehitysmaiden velkaongelmaan. Sen rinnalla tarvitaan kokonaisvaltaista taloudellista muutosta. Toisaalta myös helpotuksia tarvitaan, sillä nykyisessä tilanteessa velkaantuneiden maiden BKT:sta menee suuri osa velan hoitoon. Tämä raha voitaisiin käyttää kehityksen edistämiseen muun muassa terveydenhoitoon ja koulutukseen panostamalla.

Lähteet:

Lähteinä olemme käyttäneet seuraavien internet-sivujen alaisuudesta löytyviä teemasivuja ja niiden sisältöä:

<http://www.kepa.fi>

<http://www.global.finland.fi>

<http://www.attac.kaapeli.fi>

<http://www.maailma.net>

<http://www.gold.org>

<http://www.finlandla.org>

<http://www.oecd.org>

<http://www.unctad.org>

<http://www.vm.fi>

<http://www.kauppapolitiikka.fi>

<http://www.finnvera.fi>

<http://www.kaapeli.fi>

<http://www.ykliitto.fi>

Lisäksi:

<http://www.valt.helsinki.fi/staff/mhossain/johdanto/toinen.htm>

http://www.sci.fi/~tumakaup/9_MJAM1.HTM

Maailmanpankki, Global Development, 1998

”Riemuvuoden petetyt lupaukset”, Juha Rekola, Voima, 15.5.2000

UNDP, Human Development Report, 1996

Väätäinen: Vientiluotot ja kehitysmaiden velka, Kansalaisjärjestöjen vientiluottokampanja, Helsinki 2002.